

УДК 159.942

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-2-5>

Ковальчук Зоряна Ярославівна,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної психології,
Інститут управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2355-2129>

Бозоян Микола Амбарцумович,

аспірант кафедри практичної психології та соціальної роботи,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,
вулиця Іоанна Павла II, 17, Київ, 01042, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9117-5660>

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР

Анотація. У статті автори теоретично обґрунтовують та емпірично доводять вплив особистісних властивостей на розвиток емоційної стійкості фахівців силових структур, зокрема слідчих та оперуповноважених підрозділів Національної поліції України. Зазначають, що професійно важливі властивості у фахівця формуються в ході довготривалої професійної діяльності. Проте разом з тим фахівець може набути й інших якостей емоційної сфери, які деформують особистість та не сприяють його стійкості. Емоційна стійкість часто переростає у різноманітні професійні деструкції. Щоб виявити деформаційні процеси працівників силових структур та визначити шляхи їх профілактики автори провели емпіричне дослідження, застосувавши батарею психодіагностичних методик, серед яких – «Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності» (В. Бойко), «Визначення психічного вигорання» (О. Рукавішнікова), «Особистісний опитувальник» (Г. Айзенка), Опитувальник «Професійне вигорання» (К. Маслач, С. Джексон, адаптовано Н. Водоп'яною), «Вивчення інтегральних акцентуацій особистості» (К. Леонгарда, модифікація С. Шмішека). Результати показали, що у слідчих виявлено професійне «вигорання», пов'язане з психоемоційним особистісним віддаленням, виснаженням, спонтанністю агресії, професійною мотивацією, редукцією персональних досягнень, екстраверсією-інтроверсією. Оперуповноважені показали професійне «вигорання», яке пов'язане з екстраверсією-інтроверсією, деперсоналізацією, невмінням перемикати агресію на діяльність або неживі об'єкти, ритуалізацією агресії, особистісним віддаленням, емоційним виснаженням та аутоагресією. Результати статті можуть бути цікаві практичним психологам у разі врахування в професійній діяльності та консультуванні фахівців силових структур, а також під час забезпечення викладання дисциплін для майбутніх психологів з юридичної психології, психології праці та ін.

Ключові слова: професійне «вигорання», емоційна стійкість, професійна деформація, фахівці силових структур, емоційне виснаження.

Kovalchuk Zoriana, Bozoian Mykola. The influence of personal characteristics on the development of emotional resistance of strength structures specialists

Abstract. In the article, the authors theoretically substantiate and empirically prove the influence of personal characteristics on the development of emotional stability of specialists of law enforcement agencies, in particular, investigative and operative units of the National Police of Ukraine. It is noted that professionally important properties of a specialist are formed in the course of long-term professional activity. However, at the same time, a specialist can acquire other qualities of the emotional sphere, which deform the personality and do not contribute to its stability. Emotional stability often turns into various professional destructions. In order to identify the deformation processes of employees of law enforcement agencies and determine the ways of their prevention, the authors conducted an empirical study, applying a battery of psychodiagnostic methods, including "Definition of integral forms of communicative aggressiveness" (V. V. Boyko), "Definition of mental burnout" (O. O. Rukavishnikova), "Personality Questionnaire" (H. Eysenka), "Professional Burnout" Questionnaire (K. Maslach, S. Jackson, adapted by

N. E. Vodopyanova), "Study of Integral Personality Accentuations" (K. Leongard, modification by S. Shmishek). The results showed that the investigators found professional "burnout" associated with psycho-emotional personal distancing, exhaustion, spontaneity of aggression, professional motivation, reduction of personal achievements, extroversion-introversion. Operative commissioners showed professional "burnout" associated with extraversion-introversion, depersonalization, inability to switch aggression to activities or inanimate objects, ritualization of aggression, personal distancing, emotional exhaustion and auto-aggression. The results of the article may be of interest to practical psychologists when taking into account in their professional activities and counseling specialists of law enforcement agencies, as well as when providing the teaching of disciplines for future psychologists in legal psychology, labour psychology, etc.

Key words: professional "burnout", emotional stability, professional deformation, specialists of power structures, emotional exhaustion.

Вступ. Психічна стійкість фахівця силових структур є запорукою його професійної спроможності, енергетичним ресурсом, що дозволяє боротись з життєвими негараздами, сприяє адаптивності та працездатності. Проте психічна стійкість не є вродженою властивістю, адже це гнучкий та тривалий процес. Важливі професійні якості формуються протягом тривалої кар'єри, однак разом із ними працівник силових структур набуває інших рис, які можуть впливати на його особистість.

Наукова спільнота, яка займається проблемами емоційної стійкості та психологічними аспектами емоцій, включає у себе дослідників різних напрямів, таких як психологія, психіатрія, нейробіологія, соціальна психологія та інші. Серед українських учених цей феномен досліджували О. Тімченко, Е. Носенко, О. Кокун [8], О. Хміляр, З. Ковальчук [4] та ін.

У процесі професійного зростання підвищується психічна стійкість, проте можуть виникати різні професійні деструкції, серед яких – феномен емоційного вигорання, професійної деформації та ін. Дослідження професійної деформації здійснюються такими науковцями, як В. Кікоть, В. Медведєв, Р.-В. Кісіль. Крім того, В. Бойко визначено компоненти синдрому «професійного вигорання», а З. Кісіль розглянуто прояви професійної деформації серед працівників правоохоронних органів.

Однак, на жаль, теоретичні та емпіричні досягнення в цій галузі не розкривають психологічної сутності професійних деформацій та явища «професійне вигорання». Це обмежує наше розуміння деструктивних процесів як руйнівного явища у сучасному суспільстві. Необхідно розробити психологічну концепцію деформаційних процесів особистості та провести дослідження всіх аспектів

цього явища в рамках сучасної психологічної науки.

Мета статті – розкрити вплив особистісних характеристик на психічну стійкість, а також формування професійної деформації. Зокрема, на думку З. Кісіль, у процесі професійного становлення особистість отримує не лише конкретні навички, але й особливий ідентифікаційний компонент, який включає у себе переконання, поведінкові шаблони та цінності, характерні для представників такої професії [2].

Матеріали та методи. Внаслідок тривалої професійної практики працівники поліції можуть настільки ідентифікувати себе із професійними аспектами, шаблонами та цінностями, що втрачають контакт з реальністю, що відділяє здорову особистість від деструкцій. Ця деструктивна «роль» стає «хронічною» в їхньому житті. У зв'язку з необхідністю діяти в умовах ризику та екстремальних ситуаціях фахівці правоохоронних органів можуть проявляти підозрюваність, дратівливість, надмірну обачливість, обережність, агресивність та постійне відчуття професійного обов'язку.

Відповідно до думки В. Медведєва деформаційний процес серед поліцейських у сучасному суспільстві може розглядатися як своєрідна данина, які особа сплачує за високий рівень мотивації та натхнення у виконанні професійно важливих завдань [5].

Деформація поліцейських є явищем, яке серйозно шкодить підрозділам поліції та суттєвою мірою позбавляє їхніх працівників можливості здійснювати повсякденну здорову діяльність через негативний вплив, якому вони піддаються.

Згідно з висловленням О. Синявської, важливим є динамічний характер екстремальних подій, які постійно відбуваються у житті пра-

цівників поліції і можуть призводити до травм або летальних випадків [6].

Для виявлення рівня психічної стійкості та особистісних детермінант деформаційних процесів серед працівників правоохоронних органів, а також визначення шляхів їхньої профілактики ми провели емпіричне дослідження в одному з підрозділів ГУНП України у Львівській області. Вибрана вибірка включала 80 працівників різних підрозділів, серед яких – 35 слідчих та 45 оперуповноважених. Стаж роботи: 26 осіб працюють 1 рік, 9 осіб – 3 роки, 5 осіб – 5 років, 9 осіб – 7 років, 13 осіб – 10 років, 8 осіб – 15 років, 3 особи – 20 років та 7 осіб – 25 років. Вік досліджуванних – 25–57 років.

Для проведення емпіричного дослідження були використані такі методики: «Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності» (В. Бойко), «Визначення психічного вигорання» (О. Рукавішнікова), «Особистісний опитувальник» (Г. Айзенка), Опитувальник «Професійне вигорання» (К. Маслач, С. Джексон, адаптовано Н. Водоп'яною), «Вивчення інтегральних акцентуацій особистості» (К. Леонгарда, модифікація С. Шмішека).

Припустимо, що виникнення професійного вигорання серед працівників правоохоронних органів пов'язане з їхніми особистісними особливостями, такими як особистісне віддалення, психоемоційне виснаження, агресивність, акцентуації характеру, професійна мотивація, нейротизм, екстраверсія та інтроверсія, емоційне виснаження, тип темпераменту, редукція та деперсоналізація персональних досягнень.

Результати. З метою вивчення цього аспекту було здійснено кореляційний аналіз, результати якого будуть подані нижче.

Рис. 1. Кореляційна плеяда психоемоційного виснаження, невміння переключати агресію на діяльність та спонтанності агресії

У слідчих встановлено прямо пропорційний зв'язок між рівнем психоемоційного виснаження та рівнем спонтанності агресії ($r=0,537$; $p=0,05$). За високих показників психоемоційного виснаження також спостерігалися високі показники спонтанності агресії. Крім того, був виявлений прямо пропорційний кореляційний зв'язок між невмінням переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти та рівнем психоемоційного виснаження ($r=0,433$; $p=0,01$). У разі високих рівнів емоційного виснаження також виявлялися високі рівні невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти.

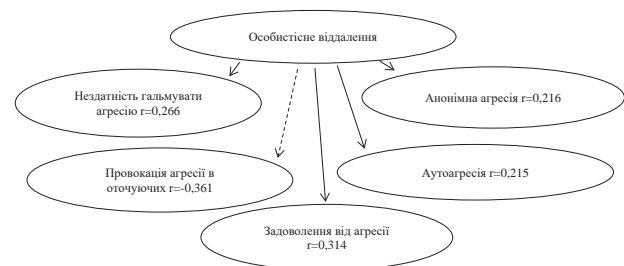

Рис. 2. Кореляційна плеяда нездатності гальмувати агресію, особистісного віддалення, провокації агресії в оточуючих, анонімної агресії, задоволення від агресії та аутоагресії

У результаті проведеного аналізу виявлено, що серед слідчих наявний прямий позитивний кореляційний зв'язок між особистісним віддаленням і різними аспектами агресивної поведінки. Зокрема, спостерігається зв'язок з нездатністю гальмувати агресію, анонімною агресією, аутоагресією та задоволенням від агресії. Такий результат може вказувати на те, що особистісне віддалення може бути одним із чинників, які впливають на формування і прояв агресивних реакцій серед працівників правоохоронних органів.

Також варто відзначити обернено-пропорційний кореляційний зв'язок між особистісним віддаленням та провокацією агресії в оточуючих. Це свідчить про те, що працівники, які відчувають віддалення від навколишнього середовища, можуть бути менш провокованими та менше схильними до ініціювання конфліктних ситуацій з оточуючими.

Отже, вивчення особистісних аспектів працівників правоохоронних органів, таких як особистісне віддалення, є значущим для

розуміння механізмів формування агресивної поведінки та вдосконалення підходів до її управління та профілактики в цьому специфічному професійному середовищі.

Рис. 3. Кореляційна плеяда схильності до відображення агресії, професійної мотивації, розплати за агресію та ритуалізації агресії

Серед слідчих виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між рівнем професійної мотивації та схильністю до відображення агресії ($r=0,315$; $p=0,05$), ритуалізацією агресії ($r=0,354$; $p=0,01$) та розплатою за агресію ($r=0,246$; $p=0,05$). За високих показників професійної мотивації також спостерігалися ритуалізації агресії, високі рівні схильності до відображення агресії та розплати за агресію.

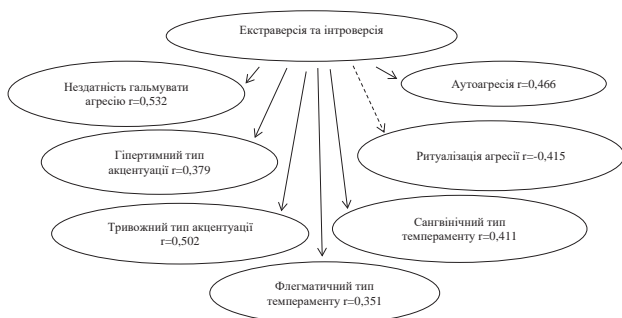

Рис. 4. Кореляційна плеяда інтроверсії та екстраверсії, аутоагресії, нездатності гальмувати агресію, гіпертичного та тривожного типів акцентуації характеру, ритуалізації агресії, флегматичного та сангвінічного типів темпераменту особистості

Серед слідчих виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між рівнем екстраверсії-інтроверсії та нездатністю гальмувати агресію ($p=0,532$; $p=0,05$), аутоагресією ($r=0,466$; $p=0,01$), гіпертичним типом акцентуації ($r=0,379$; $p=0,05$), тривожним типом акцентуації ($r=0,502$; $p=0,01$), сангвінічним типом темпераменту ($r=0,411$; $p=0,05$) та флегматичним типом темпераменту ($r=0,351$; $p=0,05$). За високих показників екс-

траверсії-інтроверсії також спостерігалися аутоагресії, високі рівні нездатності гальмувати агресію, гіпертичного та тривожного типів акцентуації характеру, флегматичного та сангвінічного типів темпераменту особистості.

Паралельно існував негативний обернений кореляційний зв'язок між екстраверсією-інтроверсією та ритуалізацією агресії ($-0,425$; $p=0,01$). У разі високих показників екстраверсії-інтроверсії виявлено низькі рівні ритуалізації агресії.

Рис. 5. Кореляційна плеяда професійної мотивації, редукації персональних досягнень, нездатності гальмувати агресію, аутоагресії, ритуалізації агресії, циклотимного та тривожного типів акцентуації характеру, меланхолічного типу темпераменту особистості

Серед слідчих встановлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між рівнем редукації персональних досягнень та професійною мотивацією ($r=0,614$; $p=0,05$), аутоагресією ($r=0,508$; $p=0,01$), нездатністю гальмувати агресію ($r=0,385$; $p=0,01$), тривожним типом акцентуації ($r=0,487$; $p=0,05$), циклотимним типом акцентуації ($r=0,614$; $p=0,05$) та меланхолічним типом темпераменту особистості ($r=0,309$; $p=0,01$). За високих показників редукації персональних досягнень також спостерігалися високі рівні професійної мотивації, аутоагресії, нездатності гальмувати агресію, тривожного та циклотимного типів акцентуації.

Водночас існував негативний обернений кореляційний зв'язок між редукацією персональних досягнень та ритуалізацією агресії ($r=-0,483$; $p=0,01$). У разі високих показників редукації персональних досягнень виявлено низькі рівні ритуалізації агресії.

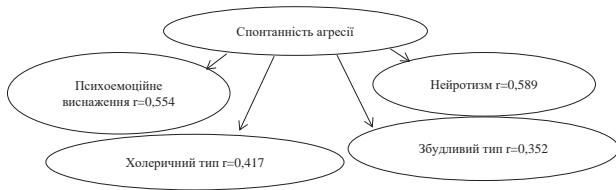

Рис. 6. Кореляційна плеяда психоемоційного виснаження, спонтанності агресії, збудливого типу акцентуації характеру, нейротизму, холеричного типу темпераменту особистості

Серед слідчих виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між рівнем спонтанності агресії та психоемоційним виснаженням ($r=0,554$; $p=0,05$), нейротизмом ($r=0,589$; $p=0,01$), збудливим типом акцентуації характеру ($r=0,352$; $p=0,01$) та холеричним типом темпераменту особистості ($r=0,417$; $p=0,05$). За високих показників спонтанності агресії також спостерігалися високі рівні психоемоційного виснаження, нейротизму, збудливого типу акцентуації характеру та холеричного типу темпераменту особистості.

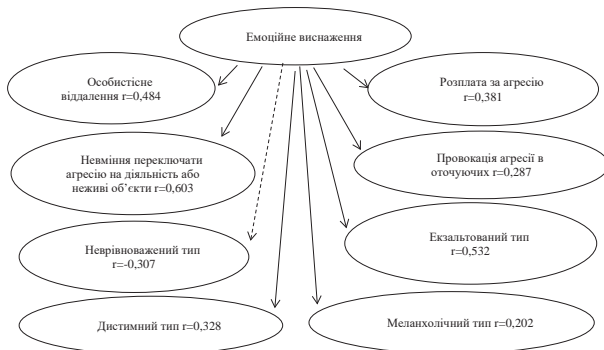

Рис. 7. Кореляційна плеяда особистісного віддалення, емоційного виснаження, невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти, розплати за агресію, провокації агресії в оточуючих, екзальтованого, неврівноваженого, дистимного типів акцентуації характеру, меланхолічного типу темпераменту особистості

У слідчих виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між емоційним виснаженням та особистісним віддаленням ($r=0,484$; $p=0,05$), розплатою за агресію ($r=0,381$; $p=0,01$), невмінням переключати

агресію на діяльність або неживі об'єкти ($r=0,603$; $p=0,01$), провокацією агресії в оточуючих ($r=0,287$; $p=0,05$), екзальтованим типом акцентуації характеру ($r=0,532$; $p=0,05$), дистимним типом акцентуації характеру ($r=0,328$; $p=0,01$) та меланхолічним типом темпераменту особистості ($r=0,202$; $p=0,05$). За високих показників емоційного виснаження також спостерігалися високі рівні особистісного віддалення, розплати за агресію, невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти, провокації агресії в оточуючих, екзальтованого та дистимного типів акцентуації характеру та меланхолічного типу темпераменту особистості.

Також існував негативний обернений кореляційний зв'язок між емоційним виснаженням та неврівноваженим типом акцентуації характеру ($r=-0,317$; $p=0,05$). У разі високих показників емоційного виснаження виявлено низькі рівні неврівноваженого типу акцентуації характеру.

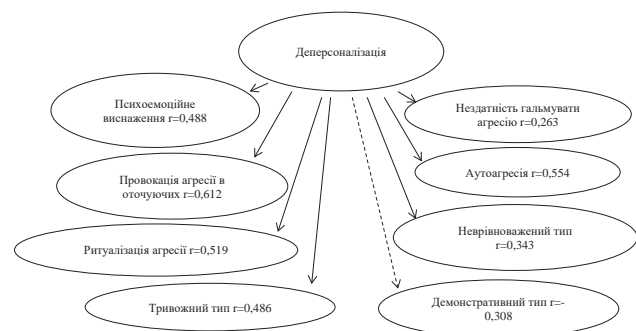

Рис. 8. Кореляційна плеяда психоемоційного виснаження, деперсоналізації, провокації агресії в оточуючих, нездатності гальмувати агресію, ритуалізації агресії, аутоагресії, неврівноваженого, демонстративного та тривожного типів акцентуації характеру

В оперуповноважених встановлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між деперсоналізацією та психоемоційним виснаженням ($r=0,488$; $p=0,05$), нездатністю гальмувати агресію ($r=0,283$; $p=0,01$), провокацією агресії в оточуючих ($r=0,612$; $p=0,05$), аутоагресією ($r=0,554$; $p=0,01$), ритуалізацією агресії ($r=0,519$; $p=0,05$), неврівноваженим типом акцентуації характеру ($r=0,343$; $p=0,01$) та тривожним типом акцентуації характеру

($r=0,486$; $p=0,05$). За високих показників деперсоналізації спостерігалися також високі рівні психоемоційного виснаження, нездатності гальмувати агресію, провокації агресії в оточуючих, аутоагресії, ритуалізації агресії, неврівноваженого та тривожного типів акцентуації характеру.

Також існував негативний обернений кореляційний зв'язок між деперсоналізацією та демонстративним типом акцентуації характеру ($r=-0,308$; $p=0,01$). У разі високих показників деперсоналізації виявлено низькі рівні демонстративного типу акцентуації характеру.

Рис. 9. Кореляційна плеяда анонімної агресії, особистісного віддалення, емоційного виснаження, демонстративного та демонстративного типів акцентуації характеру, флегматичного типу темпераменту особистості

В оперуповноважених виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між особистісним віддаленням та емоційним виснаженням ($r=0,513$; $p=0,05$), демонстративним типом акцентуації характеру ($r=0,417$; $p=0,01$), педантичним типом акцентуації характеру ($r=0,383$; $p=0,05$) та флегматичним типом темпераменту особистості ($r=0,449$; $p=0,05$). У разі високих показників особистісного віддалення спостерігалися також високі рівні емоційного виснаження, демонстративного та педантичного типів акцентуації характеру.

Також існував негативний обернений кореляційний зв'язок між особистісним віддаленням та анонімною агресією ($r=-0,304$; $p=0,05$). У разі високих показників особистісного віддалення виявлено низькі рівні анонімної агресії.

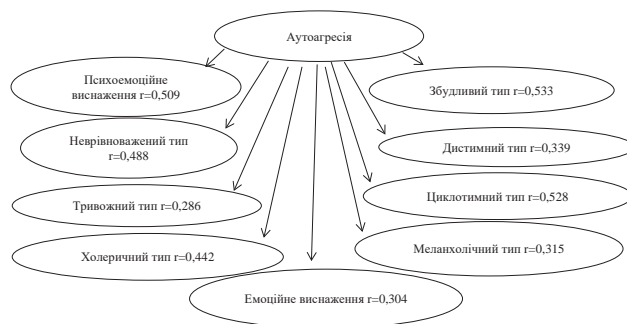

Рис. 10. Кореляційна плеяда психоемоційного виснаження, аутоагресії, неврівноваженого, збудливого, тривожного, дистимного і циклотимного типів акцентуації характеру, меланхолічного та холеричного типів темпераменту особистості, емоційного виснаження

В оперуповноважених виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між аутоагресією та психоемоційним виснаженням ($r=0,509$; $p=0,05$), збудливим типом акцентуації ($r=0,533$; $p=0,01$), неврівноваженим типом акцентуації ($r=0,488$; $p=0,01$), дистимним типом акцентуації ($r=0,339$; $p=0,05$), тривожним типом акцентуації характеру ($r=0,286$; $p=0,01$), циклотимним типом акцентуації характеру ($r=0,528$; $p=0,05$), холеричним типом темпераменту особистості ($r=0,442$; $p=0,05$), меланхолічним типом темпераменту особистості ($r=0,315$; $p=0,01$) та емоційним виснаженням ($r=0,304$; $p=0,05$).

У разі високих показників аутоагресії виявлено також високі рівні психоемоційного виснаження, збудливого, неврівноваженого, дистимного та тривожного типів акцентуації характеру, холеричного та меланхолічного типів темпераменту особистості, а також емоційного виснаження.

Рис. 11. Кореляційна плеяда ритуалізації агресії, деперсоналізації та збудливого типу акцентуації характеру

В оперуповноважених встановлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між ритуалізацією агресії та збудливим типом акцентуації характеру ($r=0,513$; $p=0,05$) і деперсоналізацією ($r=0,286$; $p=0,01$). З високими показниками ритуалізації агресії виявлено також високі рівні збудливого типу акцентуації характеру та деперсоналізації.

Рис. 12. Кореляційна плеяда нездатності гальмувати агресію, екстраверсії-інтроверсії, анонімною агресією, невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти, ритуалізації агресії, схильності до відображення агресії, тривожного, гіпертимного, циклотимного та емотивного типів акцентуації характеру

У представників правоохоронних органів виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між екстраверсією-інтроверсією та низкою показників, таких як нездатність гальмувати агресію ($r=0,381$; $p=0,05$), невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти ($r=0,526$; $p=0,05$), схильність до відображення агресії ($r=0,204$; $p=0,05$), ритуалізація агресії ($r=0,387$; $p=0,01$), гіпертимний тип акцентуації характеру ($r=0,561$; $p=0,05$), тривожний тип акцентуації характеру ($r=0,229$; $p=0,01$), емотивний тип акцентуації характеру ($r=0,238$; $p=0,05$) та циклотимний тип акцентуації характеру ($r=0,482$; $p=0,05$). З високими рівнями екстраверсії-інтроверсії спостерігалися також невміння гальмувати агресію, невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти, схильність до відображення агресії, ритуалізації агресії, гіпертимний, тривожний, емотивний та циклотимний типи акцентуації характеру.

Додатково виявлено негативний обернений кореляційний зв'язок між екстраверсією-інтроверсією та анонімною агресією ($r=-0,409$;

$p=0,05$). З високими показниками екстраверсії-інтроверсії спостерігалися низькі рівні анонімною агресії.

Додатково в представників правоохоронних органів виявлено прямий позитивний кореляційний зв'язок між невмінням переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти та психоемоційним виснаженням ($r=0,477$; $p=0,05$), неврівноваженим типом акцентуації характеру ($r=0,349$; $p=0,01$), збудливим типом акцентуації характеру ($r=0,501$; $p=0,05$), тривожним типом акцентуації характеру ($r=0,318$; $p=0,05$), циклотимним типом акцентуації характеру ($r=0,243$; $p=0,01$), нейротизмом ($r=0,498$; $p=0,05$), холеричним типом темпераменту особистості ($r=0,452$; $p=0,05$) та емоційним виснаженням ($r=0,396$; $p=0,01$). З високими показниками невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти спостерігалися також високі рівні психоемоційного виснаження, неврівноваженого, збудливого, тривожного та циклотимного типів акцентуації характеру, нейротизму, холеричного типу темпераменту особистості та емоційного виснаження.

Висновки. Отже, у слідчих виявлено психологічні особливості, пов'язані із проявом професійного «вигоряння», а також з психоемоційним виснаженням, професійною мотивацією, особистісним віддаленням, екстраверсією-інтроверсією, спонтанністю агресії, редукацією персональних досягнень та емоційним виснаженням. В оперуповноважених психологічні особливості, пов'язані з проявом професійного «вигоряння», включають екстраверсію-інтроверсію, невміння переключати агресію на діяльність або неживі об'єкти, деперсоналізацію, ритуалізацію агресії, особистісне віддалення, емоційне виснаження та аутоагресію.

У майбутніх наукових дослідженнях ми плануємо розробити рекомендації з формування емоційної стійкості, а також провести профілактичні заходи та використовувати корекційні методи з метою зменшення рівня професійного «вигоряння» серед працівників поліцейських підрозділів та інших працівників силових структур.

Список використаних джерел:

1. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец. : 19.00.02. «Психофізіологія». Київ, 2007. 33 с.
2. Кісіль З.Р. Особистісні детермінанти розвитку професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2015. Вип. 2. С. 164–173.
3. Кириленко О.А. Психологічні детермінанти професійного стресу у представників професії типу «людина – людина» : автореф. дис. канд. психол. наук : спец. : 19.00.03 «Психологія праці; інженерна психологія». Київ, 2007. 20 с.
4. Ковальчук З.Я. Психоемоційна стійкість учителя у комунікативно-перцептивній взаємодії з депривованими школярами. *Психогенеза особистості: норма і девіація* : збірник наукових статей і тез / гол. ред. Я. Гошовський. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. С. 28–34.
5. Медведєв В.С. Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ : дис. ... д-ра психол. наук : спец. : 19.00.06. Київ, ін-т внутр. справ при Нац. академ. внутр. справ України. Київ, 1999. 412 с.
6. Синявська О.Ю. Професійна етика як чинник протидії професійній деформації працівників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2005. № 4(1). С. 96–99.
7. Ерік Грейтенс. Стійкість: тяжко виборена мудрість для ліпшого життя. Харків : вид-во «Фабула», 2021. 432 с.
8. Кокун О.М. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ–Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
9. Хмільяр О.Ф. Психічна стійкість солдата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. № (6), 2022. С. 71–79.
10. Фурс О.Й. Особливості розвитку психічної саморегуляції майбутніх магістрів військового управління в процесі їх практичної підготовки : дис. канд. психол. наук : спец. «Психологія діяльності в особливих умовах». Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, 2021. 167 с.
11. Швець Д.В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті проф. С.П. Бочарової (м. Харків, 30 березня 2017 р.). МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка Нац. акад. пед. наук України; Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Харків : ХНУВС, 2017. С. 226–229.

References:

1. Arshava, I.F. (2007). Emotsiina stiikest liudyny ta yii diahnostryka: avtoref. dys. na zdobuttia stupenya kandidata nauk [Emotional stability of a person and its diagnosis]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 33 s. [in Ukrainian].
2. Kisil, Z.R. (2015). Osobystisni determinanty rozvytku profesiinoi deformatsii pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Personal determinants of the development of professional deformation of employees of internal affairs bodies of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna*. 2. S. 164–173 [in Ukrainian].
3. Kyrylenko, O.A. (2007). Psykholohichni determinanty profesiinoho stresu u predstavnykiv profesii typu «liudyna – liudyna» [Psychological determinants of professional stress in representatives of the “person-to-person” profession]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, Z.Ia. (2017). Psykhoemotsiina stiikest uchytelia u komunikatyvno-pertseptyvni vzaiedodii z depryvovanymy shkoliaramy [Psychoemotional stability of the teacher in communicative and perceptive interaction with deprived schoolchildren]. *Psykhoheneza osobystosti: norma i deviatyia*: zb. nauk. statei i tez / hol. red. Ya. Hoshovskyi. Lutsk: SNU imeni Lesi Ukrainky. S. 28–34 [in Ukrainian].
5. Medvediev, V.S. (2007). Psykholohiia profesiinoi deformatsii spivrobitnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Psychology of professional deformation of employees of internal affairs bodies]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
6. Syniavska, O.Iu. (2005). Profesiina etyka yak chynnyk protydii profesiinii deformatsii pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [Professional ethics as a factor in countering professional deformation of employees of internal affairs bodies]. *Pravo i bezpeka*. 41. S. 96–99 [in Ukrainian].
7. Erik Greitens (2021). *Stiikist: tiazhko vyborena mudrist dlia lipshoho zhyttia [Resilience: hard-won wisdom for a better life]*. Kharkiv: vyd-vo «Fabula». 432 p. [in Ukrainian].

8. Kokun, O.M. (2022). *Zabezpechennia psykholohichnoi stiiikosti viiskovosluzhbovtiv v umovakh boiovykh dii: metodyichnyi posibnyk [Ensuring the psychological stability of military personnel in the conditions of hostilities: a methodical guide]*. Kyiv–Odesa: Feniks. 128 s. [in Ukrainian].
9. Khmiliar, O.F. (2022). Psykhichna stiiikist soldata [Mental stability of a soldier]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia*, 6. S. 71–79 [in Ukrainian].
10. Furs, O.I. (2021). Osoblyvosti rozvytku psykhiichnoi samorehuliatcii maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia v protsesi yikh praktychnoi pidhotovky [Peculiarities of the development of mental self-regulation of future masters of military administration in the process of their practical training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 167 s. [in Ukrainian].
11. Shvets, D.V. (2017). Psykhichna stiiikist pratsivnyka politsii yak osnova hotovnosti do sluzhbovoi diialnosti v ekstremalnykh sytuatsiiah [Mental stability of a police officer as a basis for readiness for official activities in extreme situations]. *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia: tezy dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoi pamiaty prof. S.P. Bocharovoi (m. Kharkiv, 30 bereznya 2017 r.)*. MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav; In-t psykholohii im. H.S. Kostiuka Nats. akad. ped. nauk Ukrainy; Konsultatyvna misiia Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini. Kharkiv: KhNUVS. S. 226–229 [in Ukrainian].